

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA ONG SHAKLLANISH
JARAYONI VA IJTIMOY PSIXOLOGIK HUSUSIYATLARI

Isoqova Zebiniso Abdumajidovna

Sirdaryo viloyati Guliston tumani 7-umumiy o'qitish maktabining boshlang'ich sinfi
o'qituvchisi +998994644407 isoqovazebo4@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda ong shakllanish jarayoni va ijtimoiy psixologik hususiyatlari, ongning asosiy xususiyatlari, ong va ongsizlik, ularning farqi, ongning rivojlanishi, unga qanday omillar ta'sir qiladi hamda Zigmund Freydning ong haqidagi talimoti yoritib berilgan.

Kalit sozlar: ijtimoiy kognitiv, psixoanaliz, metod, estetik suhbat metodi, moddiylik falsafiy kategoriya, biologik ruhiyat inikosi diqqat.

ПРОЦЕСС ФОРМИРОВАНИЯ СОЗНАНИЯ И СОЦИАЛЬНО-
ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация: В статье рассматривается процесс формирования сознания и социально-психологические особенности детей дошкольного возраста, основные характеристики сознания, сознания и бессознательного, их различия, развитие сознания, какие факторы на него влияют, а также учение Зигмунда Фрейда о сознании.

Ключевые слова: социальный когнитивный, психоанализ, метод, метод эстетической беседы, материальность как философская категория, биологическая психология как отражение внимания.

THE PROCESS OF CONSCIOUSNESS FORMATION AND SOCIAL
PSYCHOLOGICAL FEATURES OF PRESCHOOL CHILDREN

Abstract: The article discusses the process of consciousness formation and social psychological characteristics in preschool children, the main characteristics of consciousness, consciousness and unconsciousness, their difference, the development of consciousness, what factors affect it, and Sigmund Freud's teachings on consciousness.

Keywords: social cognitive, psychoanalysis, method, aesthetic conversation method, philosophical category of materiality, biological psychology, attention.

Ong – aql-tafakkurni ifoda etadigan asosiy falsafiy kategoriyalardan biri. Ong ko'p qirrali va murakkab bo'lgani tufayli falsafa, psixologiya, psixiatriya, fiziologiya, kibernetika, informatika singari turli fanlarning o'rganish obyekti hisoblanadi.

Ong diniy talqinda ilohiy hodisa, Xudo yaratgan mo'jiza tarzida talqin qilinadi. Ko'pgina dinlarda inson ongi buyuk ilohiy aqlning mitti aksi, uning namoyon bo'lishi shakli tarzida ta'riflanadi. Inson tanasidagi ruh bizning istak va fikrlarimiz tashuvchisidir. Jon o'lishi bilan ong ham o'ladi. Bunday qarashlarning ildizi juda qadimiy bo'lsa-da, ular hamon o'zining ko'plab tarafdorlariga ega.

Zero, ong odam va uning yaratilishi masalasi bilan bevosita bog'liq. Kimda-kim olam va odam yaratilganini tan olar ekan, ong ham Yaratganning qudrati ekanini tan olishi tabiiy. Ong moddiylikning miyada inson tanasi faoliyati bilan bog'liq holda talqin qilinadi. XVIII asrga kelib, ongni bevosita inson miyasi faoliyati bilan bog'lashga harakat qilgan qarashlar ham shakllandi. Ayni paytda, materialistik yo'nalishdagi bunday yondashuvlar doirasida ongning mohiyatini buzib talqin qilish hollari ham uchragan. Falsafa tarixida "Vulgar materializm" deb nom olgan oqim namoyandalarning qarashlari bunga misol bo'la oladi.

Ularning fikricha, xuddi jigar safro ishlab chiqarganidek, miya ham ongni ishlab chiqaradi. Bunday yondashuv natijasida ong ideal emas, balki moddiy hodisa, degan xulosa kelib chiqadi. Vaholanki, safroni ko'rish mumkin, ammo ongni ko'rib ham, ushlab ham, o'lchab ham bo'lmaydi. Ong tarixi insonning inson sifatida shakllana boshlashi tarixi bilan bog'liq.

Uzoq vaqt davomida inson ongi planetar, ya'ni Yer shari darajasidagi hodisa sifatida qarab kelindi. Hozirgi zamon fani mazkur masalaga kengroq yon dashish zarurligini ko'rsatmoqda. Chunki, fan dalillari inson paydo bo'lishini faqat Yerdan kechgan jarayonlar bilan cheklab qo'yish to'g'ri emasligi, u koinot evolyutsiyasining tabiiy hosilasi ekanini tobora chuqurroq isbotlamokda. Inson biologik va ijtimoiy harakatning tashuvchisi ekan, uning shakllari o'rtasidagi uzviy aloqadorlikni, yuqori shakllari quyi shakllarga bog'liqligini, tayanishini, ulardan paydo bo'lishini unutmazlik lozim. Boshqacha aytganda, ular o'rtasida uzviy aloqadorlik mavjud.

Ong tarixi quyosh tizimi va unda millionlab yillar davomida sodir bo'lgan o'zgarishlardan ayricha olib qaralishi mumkin emas. Shu jihatdan olganda, ongning shakllanishini kosmik hodisa sifatida talqin etish mumkin. Ong in'ikosning oliy shakli bo'lib, in'ikos muayyan ta'sir natijasida paydo bo'ladi. Buning uchun esa, hech bo'lmasa, ikkita obyekt va ular o'rtasida o'zaro ta'sir mavjud bo'lishi lozim.

Bunda funksional faoliyat ko'rsatuvchi miya sohibi ijtimoiy munosabatlarga tortilgan bo'lishi shart. Ong ruhiyati in'ikosining o'ziga xos, yuksak shaklidir. Ammo, bu hol ruhiyat va ong tushunchalarini aynanlashtirish uchun asos bo'la olmaydi. Negaki, ruhiyat hayvonlarga ham xosdir.

Gap inson ruhiyati haqida ketganda ham, u ong tushunchasiga nisbatan keng qamrovli ekani e'tiborga olinishi lozim. Z.Freydning fikricha, ruhiyat ongsizlik, ong osti hodisalari va ongning o'zidan iborat uch qatlamdan tashkil topgan. Inson hayoti va faoliyatida ong bilan bir qatorda ongsizlik va ong osti hodisalari ham muhim ahamiyatga ega.

Psixologlar fikricha, inson rivojlanish jarayonida ko'plab funksiyalar ong nazorati ostidan chiqib, avtomatik xarakter kasb etishi kuzatiladi. Aytaylik, birinchi marta mashinaga o'tirganimizda yoki suratga olayotganimizda deyarli barcha harakatlarimiz ongning qattiq nazoratida bo'ladi. Vaqt o'tishi bilan esa ko'pgina harakatlarni ongsiz tarzda, anglamagan holda bajara boshlaymiz. Bunday holat inson faoliyatining xilma-xil sohalari, yo'nalishlariga ongning faol tarzda aralashishini, holatni yana qayta o'z nazoratiga olishi mumkinligini inkor etmaydi. Xatti-harakatlarning ongsizlik sohasiga ko'chishi, bir tomondan, ong "yuki"ning yengillashishiga xizmat qilsa, boshqa tomondan, ongning asosiy kuch-quvvatini, "diqqati"ni inson hayoti uchun muhim bo'lgan harakat, jarayonlarga qaratilishiga imkoniyat yaratadi. Ongsizlik doirasiga ong nazoratidan tashqarida qolgan sezgi, tasavvur, instinkt va intuitsiya kabi hodisalar ham kiradi. Ana shu xususiyatlarni inobatga olinsa, ongsizlik ong mavjudligi va rivojlanishining tabiiy sharti, deyish mumkin.[1]

Ongsizlik (psixologiyada) — ong ishtirokisiz sodir bo'ladigan ruhiy jarayon va holatlar. Ongsizlik ko'pincha, badan harakatida, xotirasida, xayolida namoyon bo'ladi. Real mavjud, lekin sezilmaydigan qo'zg'atgichlar vujudga keltiradigan javob ta'sirotlarida, asli ongi paydo bo'lib, takrorlanishi natijasida avtomatlashib ketgan harakatlarda va boshqa holatlarda ro'y beradi. Mas odam o'z o'y-xayollariga cho'mgan holda uyiga qaytadi va har holda yo'ldan adashmasdan keladi. Agar u biror xavfni sezib qolsa, bu xavfning sababi va qandayligini hali anglamasdan turib ham, himoya harakatini qiladi. Bemor psixikasida vujudga keladigan alahlash, gallyusinatsiya kabi patologik hodisalar, uxlash, gipnoz vaqtida, lunatizm chog'ida yuz beradigan psixik faoliyat ham ongsizlik holatiga kiradi. Freyd ongsizlikni sof irratsionalistik tarzda talqin etadi. Uning fikricha, ong bilan ongsizlik o'rtasida murosasiz qarama-qarshilik bor. Insonning butun xatti-harakati ana shu qarama-qarshilik bilan belgilanadi. Ongsizlikni odam anglashga va payqashga jur'at etolmaydi, u insondagi azaliy mayllar maskanidir.[1] nsa, ongsizlik ong mavjudligi va rivojlanishining tabiiy sharti, deyish mumkin.[2]

O'quvchilarda qarashlar va e'tiqodlar tizimini shakllantirish maqsadida ularning ongi, his-tuyg'ulari va irodasiga har tomonlama ta'sir ko'rsatadi o'z ifodasini topadi. Bu metodning mohiyati shundan iboratki, ularning vositasi bilan yosh avlodga nisbatan qilayotgan talablar bola ongiga yetkaziladi. "Odamni tarbiyalashning eng asosiy yo'li ishontirishdir, odamning e'tiqodiga esa faqat ishontirish bilan ta'sir qilish mumkin". K.D.Ushinskiy.

Bu guruhga oquvchilarda ilmiy dunyoqarash, etiqodni, manaviy va siyosiy g'oyalarni shakllantirish maqsadida ularni ongi, hislari va irodasiga tasir korsatish metodlari kiradi. Bu guruh metodlarining mohiyati shundaki, ular orqali jamiyat oquvchilar ongiga qanday talablar qoyayotgani yetkaziladi. Yoshlarning dunyoqarashlarini shakllantirish, hayot mazmunini tushunib olishlariga komaklashish maqsadida ijtimoiy ongni shakllantiruvchi metodllari ishlatiladi. Oquvchilarda siyosiy onglilik va ijtimoiy faollik, yani davlatni ichki va xalqaro siyosatini tushunish va idrok qilishni tarbiyalash lozim. Tushuntirish bu ijtimoiy ongni shakllantirishda eng kop ishlatiladigan metoddir. Tushuntirishning mohiyati oquvchiga qoyilgan talabni, voqealarni, harakatlarning

ijtimoiy, axloqiy, estetik mazmunini yoritadi va oquvchilarga duyoviy bilimlarni egallashda, ongli intizomni, yuksak madaniyatni milliy g'ururli qilib tarbiyalashda yordam berishdan iborat.[3]

Psixoanaliz {psixo... va analiz) — psixoterapiya metodi va Zigmund Freyd tomonidan rivojlantirilgan psixologik ta'limot. Ongsiz psixik jarayonlar va motivatsiyani diqqat markaziga qo'yadi. Inson xulqi asosini lazzat olish (libido)ga nisbatan, ayniqsa, ilk bolalikda paydo bo'lgan seksual (jinsiy) mayl tashkil qiladi degan g'oyani ilgari surib, odam xulqidagi ijtimoiylik, onglikni inkor etadi. Ongdan unga muvofiq kelmaydigan (asosan, seksual) mayllar va ruhiy kechinmalarni siqib chiqarish psixoanalizda har xil nevrozlar va turli patologik hodisalar (unutish, yanglish harakatlar va hokazolar)ning asosiy manbai sifatida qaraladi. Psixoanaliz nazariyasiga ko'ra, 3 xil psixik instansiyalar hukm surishi mumkin: g'ayrihuuriy "U" (id) — mayl doirasi; turli himoya vositalari bilan "U"ning impulyelarini cheklovchi huuriy "Men" (Ego); "O'ta-Men" (Super-Ego) — ijtimoiy taqiqdar, qonun tusiga kirgan majburiy tartib-qoidalar. Freydning fikricha, "Men" reallik tamoyiliga asoslangan holda inson psixikasida harakatlanuvchi qarama-qarshi kuchlarni muvofiqlashtirish vazifasini bajaradi. Inson o'zining qadimgi ajdodlaridan irsiy yo'l bilan o'tgan instinktiv mayllarning namoyon bo'lishi tufayli faoldir. Instinktiv mayllar dastavval jinsiy instinkt va o'zini himoya qilishga intilish instinkti tarzida yuzaga keladi. Lekin jamiyat shaxsni ko'p jihatdan cheklab qo'yadi, uning instinktlari va mayllari "senzura"dan o'tkaziladi. Buning natijasida o'zining aksariyat instinktlari va mayllarini to'xtatish, taqiqlashga majbur bo'ladi. Instinktiv mayllar uning shaxsiyatiga tegadigan ruhiy holat sifatida ongli hayotidan siqib chiqariladi, lekin yo'qolib ketmaydi, faqat ongsizlik sohasiga o'tkazib yuboriladi, xolos.

Psixoanaliz ta'limotining vazifalaridan biri — ongsizlik sohasidagi "kompleks"larni aniklash va ularni anglashga yordamlashishdan iborat. Ushbu ta'limot namoyandalari shaxsning ichki ixtiloflarini ochib berish uchun "Edip kompleksi"ni yaratdilar. Ularning mulohazasicha, instinktiv mayllar o'z quvvati va faolligini saqlagan holda insoniyat madaniyati va shaxs faoliyati mahsulining har xil shakllariga kirib ("sublimatsiyalashib"), ongsizlik holatidan turib inson xulq-atvorini boshqarishda ishtirok qilaveradi. Psixoanalizda ongsizlik bilan onglik o'rtasidagi qarama-qarshi munosabatni mutlaqlashtirish uchraydi, buning natijasida ularning o'zaro bir-birini to'ldirish imkoniyati rad qilinadi.[4]

Ong insonning tevarak-atrofdagi muhitni va o'zini anglash qobiliyati bo'lib, u faqat odamlarga xos ijtimoiy mahsulot hisoblanadi. Hayvonlarda ong mavjud emas, chunki ularning harakatlari instinktlar va reflekslarga asoslangan bo'ladi. Ong insoniyat tarixida ijtimoiy munosabatlar, mehnat faoliyati va til orqali shakllangan va rivojlangan. U insonning ehtiyojlarini qondirish, ijtimoiy-tarixiy amaliyot elementlari obyektiv voqelik va ong o'rtasidagi oraliq bo'g'in sifatida dunyo haqidagi obyektiv g'oyalarni shakllantirishga imkon beradi. Ongning rivojlanishi insonning morfologik va fiziologik tuzilishining murakkablashuvi, nerv sistemasining, ayniqsa, bosh miya va uning katta yarim sharlarining shakllanishi va takomillashuvi jarayonida sodir bo'lgan. Insonning mehnat faoliyati, atrof-muhit bilan o'zaro ta'siri, tilning shakllanishi va ijtimoiy munosabatlar ong

taraqqiyotida hal qiluvchi omillar bo'lib xizmat qilgan. Ong inson tafakkurining yuksak shakli bo'lib, u orqali inson reallikni anglaydi, bilimlarni to'playdi, tahlil qiladi va o'z hayot faoliyatini maqsadli tashkil qiladi. Ongning tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat: bilish, emotsiyalar va iroda. Bilish insonning atrof-muhitni idrok etishi, tushunishi va baholashi jarayonini ifodalaydi. Emotsiyalar esa insonning turli hodisalarga nisbatan hissiy munosabati bo'lib, u insonning kayfiyatini, qarorlarini va xulq-atvorini belgilashda muhim ahamiyatga ega. Iroda esa insonning maqsadga erishish uchun o'z harakatlarini ongli ravishda boshqarish qobiliyatidir. Ushbu uch komponent birgalikda inson ongining murakkab tizimini shakllantiradi va uning kundalik hayotda ongli qarorlar qabul qilishiga yordam beradi.

Ongsizlik psixikaning quyi darajasi bo'lib, u anglanmagan psixik jarayonlarni o'z ichiga oladi. Bu jarayonlar inson xulq-atvoriga ta'sir qiladi, lekin ular ong darajasida anglanmaydi. Masalan, ba'zi instinktiv harakatlar yoki odatlar ongli ravishda boshqarilmaydi, balki ongsizlik darajasida amalga oshiriladi. Freud ta'limotiga ko'ra, inson ruhiyatining katta qismi ongsiz jarayonlardan iborat bo'lib, ular insonning harakatlariga, istaklariga va hissiyotlariga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Bunday holatlarni tushunish va boshqarish uchun psixologik tahlil va introspeksiya zarur. Ongning asosiy funksiyalariga quyidagilar kiradi: reallikni aks ettirish, ma'lumotlarni qayta ishlash, xulq-atvorni boshqarish va o'z-o'zini anglash. Ong insonning tashqi dunyo haqidagi bilimlarini to'plash, ularni tizimlashtirish va mantiqiy bog'lash jarayonini ta'minlaydi. Shu bilan birga, ong inson xulq-atvorini boshqarib, uni ongli ravishda maqsad sari yo'naltiradi. Masalan, inson o'z oldiga maqsad qo'yganda, unga erishish uchun strategiyalar ishlab chiqadi va o'z harakatlarini shu asosda tashkil qiladi. Ong orqali inson o'zining shaxsiy fazilatlarini, his-tuyg'ularini, imkoniyatlarini va cheklovlarini anglaydi. Ong – bu ijtimoiy mahsulot bo'lib, u jamiyat taraqqiyoti bilan bog'liq holda rivojlanadi. Tarixiy taraqqiyot davomida inson ongining rivojlanishida ijtimoiy munosabatlar, mehnat jarayoni va til muhim rol o'ynagan. Til ong shakllanishining eng muhim omillaridan biri bo'lib, u insonning fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi va bilimlarni avloddan avlodga yetkazish imkonini beradi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, inson ongining rivojlanishi ijtimoiy tajriba va ta'lim jarayonlari bilan uzviy bog'liq.[5]

XULOSA: Ong insonning rivojlanishida va kamol topishida juda katta ahamiyatga ega. U orqali inson o'zini anglaydi. Jamiyatda o'zining orniga ega boladi. O'zining ongli yoki ongsiz ravishda amalga oshirayotgan ishlarini tahlil qilishni organadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Blake PR, Rand DG, Tingley D, Warneken F. 2015. The shadow of the future promotes cooperation in a repeated prisoner's dilemma for children. *Sci Re*. 5:14559.
2. Block K, Gibbs L, Staiger 'K, Gold L, Johnson B, Macfarlane S, Long C, Townsend M. 2012. Growing community: the impact of the Ste'hane Alexander Kitchen Garden program on the social and learning environment in 'rimary schools. *Health Educ Behav*. 39(4):419-32.

3. Cortes Barragan R and Dweck CS. 2014. Rethinking natural altruism: simple reciprocal interactions trigger children's benevolence. *proc Natl Acad Sci U S A*.111(48):17071-4.
4. Xodjaev B.X. Umum ta'lim maktabi o'quvchilarida tarixiy tafakkurni modernizatsiyalashgan didaktik ta'minot vositasida rivojlantirish: ped.fan.dok.... diss. - T., 2016. - 314 b.